

ЖИВ ЛЮБОВ'Ю

2 травня 2013-го року виповнилося б 80 років від дня народження Євгена Миколайовича Прісовського. Для всіх, хто його знав, він не лише відомий літературознавець, педагог, професор Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, а й людина, залюблена в поезію і світ. Для мене, як і для всіх його друзів, він – уособлення щирості, радості пізнання.

І згадується, як під час зустрічей в останні роки нашого спілкування, коли вже звучало: «А пам'ятаєш?!» – поверталися думкою в нашу студентську юність, де були захоплення творчістю М. Коцюбинського, гарячі дискусії про книги повоєнного десятиліття, вистави улюбленого Одеського українського театру, музика Оперного. Особливе місце в таких розмовах посідали згадки про те, як ми п'ятикурсниками, а потім вчителями й науковцями пізнавали «розстріляне відродження», глибини тексту і підтексту літератури на засіданнях семінару вчителів-філологів («семінаристів», як ми себе називали) під керівництвом нашого вчителя – професора А.В. Недзвідського при Одеському будинку вчених. І про спільні шляхи пізнання творчості, пошуків свого місця в літературознавстві через наукові зібрання пушкінознавців півдня, конференції, присвячені корифеям українського театру, письменникам-ювілярам (П. Тичині, М. Рильському, М. Бажану та ін.). Про пробудження української духовності в ті, сповнені надій на оновлення України, шістдесяті, коли Євген остаточно визначився як дослідник поезії.

У дні, коли працювала над цими спогадами, натрапила у своїх «запасниках» на матеріли до статті про Т. Шевченка (і подумала, як же любив його поезію Євген), і несподівано серед записів 60-х років минулого століття – аркушик паперу, списаний рукою Євгена. На ньому – третина сторінки з обох боків – накидано тези його виступу на засіданні спеціалізованої вченої ради при Одеському державному університеті ім. І.І. Мечникова, де я захищала дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Запис його думки – підтримки моєї позиції стосовно публіцистики на той час все ще «одіозних» письменників – В. Еллана (Блакитного), Олеся Досвітнього, Костя Котка та ін. Це 1966 рік, червень. Прісовський – вже кандидат філологічних наук. Читаючи цей запис, подумала, що між нами було ніби якесь неусвідомлене змагання, в якому він був чемпіоном. Ми були однокурсниками, починали свій шлях в науку, працюючи вчителями (я довше, бо він незабаром перейшов на редакторську роботу до видавництва «Маяк»); майже одночасно стали викладачами української літератури в університетах – він в Одеському ім. І.І. Мечникова, я – у Дніпропетровському. Євген захистив кандидатську дисертацію з лірики Л. Первомайського в 1965-му році у спеціалізованій вченій раді при Дніпропетровському державному університеті. Я в 1966-му – в Одеському

державному. Пізніше, коли вже стали професорами, він під час неофіційних вечірніх зустрічей членів спеціалізованої вченої ради ДДУ (членом якої він був протягом 1997 – 1999 років, спеціалізація – українська література та теорія літератури) нерідко повторював свій афоризм: «...А Прісовський Євген і Неля Заверталюк «обожають» рідного язика». Так, ніби жартома, але внутрішньо серйозно, він висловлював ставлення до зросійщення наших міст – Одеси і Дніпропетровська – і нашого призначення в тих умовах. Своє він виконував бездоганно. У грудні 1987-го року в Києві в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР він захистив докторську дисертацію на тему «Творча індивідуальність поета і літературний процес (на матеріалі української радянської поезії кінця 50-70-х років)». Я стала доктором філологічних наук у січні 1993-го. Я була на захистах обох дисертацій Прісовського. Його впевненість у собі, емоційність представлення змісту роботи, переконливість в істинності власної інтерпретації тексту, обґрунтованість відповідей на запитання вченої аудиторії і зауваження опонентів вражали, як і велика ерудиція науковця, відомого вже в Україні і за її межами з 60-х років своїми публікаціями і виступами на різного рівня конференціях (Всесоюзних, республіканських, регіональних). Він об'єктивно обстоював самотність українського поетичного слова, стверджуючи нерозривний зв'язок поезії ХХ ст. (звичайно, кращих її зразків) з народною піснею, творчістю Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, наголошуючи, що саме «лірика, – як зауважено в авторефераті його докторської дисертації, – вивела нашу (українську – Н.З.) літературу у простір світової культури» [1, с. 1]. Актуалізуючи цю тезу, Прісовський нагадував: «Шевченко-патріот розкривається у своєму безпосередньому самовизначенні («Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу, / Що проклену святого бога, / За неї душу погублю!»), і у гнівному засудженні політичної пасивності, в прагненні пробудити гострим словом у рабові громадянина» [1, с. 5].

Національна духовність Прісовського виокреслювалася в його літературознавчих працях (серед них книги «Поезія Леоніда Первомайського» (1968), «Лірика душі, доби героїка» (1983), «Відповідальність за слово» (1994), «Дороговказ навіки» (2006) та ін.), що не могли, безсумнівно, обминути ідеологічні «вартові» радянської системи. Про один із випадків вульгарно-соціологічної реакції на рукопис його книги «Неспокій шукань» внутрішнього рецензента («чорного», як тоді іменували) Євген розповідав мені десь через 20 років, у вересні 1991-го. Ще не поменшало душителів ні вільного слова, ні української мови, ні української культури, але вже витав дух свободи. Ми були на *справжньому міжнародному* симпозіумі, присвяченому 120-річчю від дня народження Лесі Українки в Луцьку. Виділяю «справжньому», оскільки коло учасників не було обмежене, як раніше, науковцями із соціалістичного табору: у його роботі чи не вперше в Україні брали участь представники української діаспори Канади, США, ФРН, Бразилії. Схвильовані побаченням і почутим у перший же день симпозіуму, ми з Євгеном сиділи тихого осіннього вечора в

невеличкому парку біля готелю (не хотілося йти до ресторану чи в будь-яке інше шумне місце). Ділилися враженнями про розкутість «заокеанців» в оцінці Лесі Українки (як, до речі, і Ліни Костенко, радянського лесезнавства), виступ Ліни Костенко про «заблокованість» літератури в СРСР, що буквально підняв зал. У цьому контексті Євген і пригадав оту «зловісну» рецензію на книгу «Неспокій шукань». Я не буду переповідати тодішні його слова, сповнені болю і гніву, обурення абсурдністю обвинувачень на його адресу. Скористаюся цитатою з тієї «рецензії», яку він навів у своїй книзі «Слово мужності, правди й любові», що вийшла після його смерті. «Євген Прісовський вважає, – писав рецензент, – що радянське суспільство гине. Для його порятунку потрібен із десяток хороших поетів. Цим самим Євген Прісовський лле воду на млин чеських ревізіоністів і китайських маоїстів» [2, с. 251]. Що ж викликало таку характеристику автора книги? Чи не те, що він, аналізуючи поезії збірок А. Малишка «Рута», «Листи на світанні», «Дорога під яворами», виділив у ній ті позиції, які радянська критика не надто акцентувала, зокрема – Митець і народ, Митець і Світ, Україна і світ, а в поезії Д. Павличка відзначив як домінуючі – антитезу «світ краси» і «світ потворної бездумності» та «постійну думу – про народ, Україну, людство» [2, с. 80 – 81].

Євген Прісовський глибинно осягав інтонацію, пафос ліричного самовираження Поета, розпізнаючи – на рівні найчастіше мікрообразу, архетипу – вияв національного, українського. Він мав сміливість не приховувати свою думку як про мистецькі якості того чи іншого твору, так і про обмеження розвитку української мови. І офіційно, і в товариському колі відверто заявляв, кого з поетів любить і за що. Це далеко не завжди збігалось з думкою загалу в суспільстві, де культивувалася сірість, а особистісність людини сприймали як гординю, бажання вивищитися над іншими. Це в кращому випадку. Ці роздуми викликані ще одним його запитанням «А пам'ятаєш?» У травні 2007 року, коли я була в Одесі на одній із наукових конференцій, по завершенні її роботи Євген вирішив показати мені сучасний Іллічівськ. І вже там, прогулюючись по набережній над морем, милуючись його безмежжям, трохи відставши від наших юних супутниць-аспіранток, говорили про пережите ним в останній рік, про плани на майбутнє і чомусь, здається, без будь-якого зв'язку, він згадав, як у студентські роки обґрунтовували неможливість обрання його членом комсомольського бюро (були такі молодіжні організації самоуправління в ті часи) саме «самостійністю погляду» на літературу, а я, за його словами, стала на його захист, доводячи, що це якраз позитивна риса майбутнього філолога. Я не пам'ятала цього. Але під час цієї розмови подумала: ось тоді ти, Женю, мабуть, уперше безпосередньо зіткнувся з системою. І це при тому, що на нашому курсі, як і на українському відділенні філологічного факультету ОДУ ім. І.І. Мечникова, тоді, коли ми вчилися, було чимало творчих людей. А далі, в «дорослому» житті – були оті безглузді рецензії, обвинувачення Прісовського в «абстрактному гуманізмі». Не раз, ніби іронічно, але не без

гіркоти, він запитував: «Ти можеш пояснити, що воно за «абстрактний гуманізм»?» Пояснити я не могла, але через таку характеристику університетське керівництво вимагало навіть звільнити Прісовського з роботи.

Євген був мужньою людиною. Він гідно протистояв хворобам, депресіям (однією із причин яких була й ота голобельна критика), залишався чесним в оцінці літературних явищ, не приховував свою думку щодо обмежень у розвитку української культури, мови, літератури. Допомогало й життєлюбство. Його життя, дійсно, мало три могутні важелі – мужність, правда й любов. Він глибинно осягав інтонації, пафос ліричного самовираження, індивідуальність поетичного втілення думки-ідеї в поезії – чи то класичній, чи епохи шістдесятих, складних і тривожних, оновлюючих і караючих за вільнодумство, років ХХ ст., непередбачуваній у своєму розмаїтті сучасній творчості своїх улюблених поетів-одеситів. Безліч поетичних текстів він знав напам'ять, читав їх публічно й у вузькому колі, у час товариських зустрічей, прогулянок біля моря. Яюсь у червні 2005-го року, другого дня після засідання спеціалізованої вченої ради при Дніпропетровському національному університеті (Прісовський був тоді офіційним опонентом однієї з моїх аспіранток, предметом дисертації якої була творчість С. Йовенко) у мене вдома то задушевно тихо, а то й хуліганськи-задиристо, звучала поезія. І найбільше читав Євген (напам'ять!) – С. Єсеніна, В. Сосюру, Л. Первомайського, А. Малишка, С. Йовенко, Д. Павличка, В. Мороза, Б. Нечерду. Через кілька днів наша «защитантка», яка при цьому теж була присутня, сказала: «Це неймовірно! Стільки тримати в пам'яті поезій! Як же ми, теперішні, у цьому відстаємо!»

Своє життєве кредо Євген Прісовський визначав як Любов і при цьому додавав: «У моєї любові три жінки – Україна, Поезія і Жінка як така!» І всім трьом віддавав себе. Він любив море і Одесу, захоплювався краєвидами Прикарпаття і Полтавщини, київським Хрещатиком і Софійським собором, Болдіною горою в Чернігові і Стрійським парком у Львові.

А ще Євген цінував дружбу. У нього було багато друзів в Одесі й у інших містах України. Я вдячна долі, що була серед них. І було біля нього надзвичайне коло друзів-однокурсників: один (він) і чотири (подруги: Люба Чабан-Прокопенко, Ліза Савельєва, Галя Бойко-Ситникова і я). Справжній інтелектуал, книголюб і театрал, у душі якого поєднувалися практицизм і оптимізм, іронічність і суворість у сприйнятті часу, довірливість і об'єктивність у ставленні до людини, доброта і щирість, запальність і прагнення тиші – таким він залишиться в нашій пам'яті. А поруч завжди, до останнього свого дня, була його Надя, Надюша, дружина.

Вище я називала його, дещо навіть незвично для себе і наших подруг, – Євгеном. Так, в офіційному спілкуванні ми з ним називали один одного на ім'я та по-батькові. Але між собою (що почастишало, зокрема, в останні двадцять років) – Женька, Женя, Женічка і відповідно – Нелька, Неля, Нелічка. І так стосовно всіх чотирьох. У нас віддавна склалася традиція: коли

я приїздила до Одеси, ми обов'язково збиралися і найчастіше в Прісовських, де господинею була Вона – Надюша. Маленька кухня у квартирі на Канатній вміщала за звичайним кухонним столиком сімох чоловік (приєднувався завжди до нас чоловік однієї з нас і ставало два та п'ять). «Плечем до плеча», – сміялися ми. І починалися розповіді-розмови про себе, про час, знайомих, літературу, театр, дачі, плани й здійснене – «красиве і корисне». Воістину – «прекрасен наш союз!» Востаннє Надя приймала нас на початку липня 2006-го року.

Євген Прісовський з студентських років виявляв себе добрим організатором. Як завідувач кафедри української літератури ОДУ ім. І.І. Мечникова він провів не одну цікаву наукову конференцію – серед них особливо пам'ятні «Т.Г. Шевченко і загальнолюдські ідеали» (1989) та «Леся Українка і сучасність» (1993). Остання запам'яталася не лише новими акцентами в інтерпретації науковцями творчості поетеси (проблеми національної самобутності, християнські мотиви, філософія любові, концепція волі, єдність свідомого й підсвідомого (тепер такими питаннями не здивуєш, а тоді ми тільки підступали до них і т.п.), а й незвичністю зимової погоди. 23-25 листопада в Одесі лежав сніг (місцями до тридцяти сантиметрів, а може, й більше), на вулицях і в приміщеннях університету було зимно. Але гріла атмосфера творчості, товариства, оновленого, без фальшивих догматичних перекручень прочитання Слова Лесі Українки. Душею цієї творчої аури був Є. Прісовський.

Та організовував із іскрою він не лише науковозначимі заходи, а й різноманітні культурно-товариські зустрічі. Вітаючи мене з Новим 2006-м роком, він запитав: «Так чим цей рік для нас знаменний?» – і поділився задумом – відзначити 50-річчя закінчення *alma mater* зустріччю з нашими однокурсниками. І він здійснив його, хоча зійшлося-з'їхалося мало, але було і тепло, і весело, і цікаво, бо дехто не бачив один одного за ці роки жодного разу. А на другий день ми, уже своїм колом, зійшлися в Прісовських. Це була остання зустріч із Надюшею, через кілька днів вона першою пішла за обрій. Коли зайшла десь через рік до тієї кухоньки, сіла за той столик, хоча й було нас кілька, але відчуття порожнечі здавило серце. Вона, Надюша, була душею Дому Євгена, його захистом і Берегинею. А він працював, напружено, ніби поспішав. У розмовах по телефону (у 2007-му році вони почастишали) розповідав про свої лекційні студії, про підготовку аспірантів до захисту (дисертації двох із них уже були подані до спеціалізованої вченої ради Дніпропетровського національного університету на розгляд), про цікаві поїздки на наукові конференції, про доньку й онуку, яких дуже любив, про плани на майбутнє.

Того, 2007-го, року ми бачилися двічі: у квітні він був у Дніпропетровську, де на науковій конференції блискуче представив «національну ідентичність поезії В. Гетьмана та її загальнолюдське звучання», та у травні – я була в Одесі. Домовлялися про третю – у жовтні на «Фащенківських читаннях». За три дні (у неділю) до мого приїзду він

подзвонив. Був у доброму настрої – хвалився, що вичитує верстку, яку готує до свого ювілею. Хоча й прорвалася фраза, що не любить вихідних, бо самотній. З гумором нагадував план мого перебування в Одесі – де, коли, з ким зустрічаємося! Тривожний дзвінок пролунав раніше – 9 жовтня його не стало.

Вийшла книга, про яку він говорив – «Слово мужності, правди й любові» – і знайшла свого вдячного читача. Обидві аспірантки, яких він встиг благословити, успішно захистили свої дисертації. Ще протягом року з'являлися друком його статті, надіслані ним до журналів і наукових збірників. Словом своїм він з нами сьогодні. Читаючи названу книгу, зокрема її завершальний розділ, ловлю себе на думці, що Євген, звертаючись до теми філософії в ліриці Л. Первомайського, висловив і своє бачення неминучості проминальності життєвого циклу, що породжує не песимізм, а, навпаки, «бажання прожити кожну мить життя, даровану ще тобі любов'ю й самим Богом, іще натхненніше, іще результативніше» [2, с. 260]. Так він – Євген Прісовський – жив. І таким залишиться в нашій пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прісовский Е.Н. Творческая индивидуальность поэта и литературный процесс (на материале украинской поэзии конца 50-70-х годов). Автореф. диссерт. на соискание ученой степени докт. филолог. наук. – К., 1987. – 36 с.
2. Прісовський Є. Слово мужності, правди й любові. – Одеса: Друк, 2007. – 266 с.